

A Lélek ajándékainak megnyilvánulása a gyülekezeti istentiszteleten – a páli levelek alapján*

Előadásom elején néhány előzetes megjegyzést kell tennem „tiszteltkörökként” a fogalmi tisztázás és alapozás érdekében. A fogalmi tisztázás és alapozás kérdéseit pontok alá csoportosítottam.

1. Mit jelent az istentisztelet?

a) Már az Ószövetségben látjuk azt, ami az Újszövetségben is folytatódik: nincs éles választóvonal a szakrális és profán cselekedetek, előírások, életerek között. Ezek között gyakran átfedéseket észlelhetünk. Mai szemléletünk szerint gyakran már profánnak tekintjük azt, ami ott még szakrális volt. De ugyanezt észlelhetjük az Újszövetség iratai esetében is, különösen azokban, amelyek a keresztyénség első évtizedeiben születtek. Jellemző és figyelemfelkeltő textus pl. a Róm 12,1–2, ahol a *logiké latreia* (ez nem *okos istentisztelet*, hanem a hívők imádsága vagy szolgálata a Logosz által) a *szóma* odaszánása Istennek, kedves áldozatul. Ugyancsak jellemző a Róm 15,16. skk., ahol az apostol így ír a maga munkájáról: *pogányokért legyek Krisztus Jézusnak szolgálója, és végezzem az Isten evangéliumának papi szolgálatát, hogy a pogányok áldozata a Szentlélek által megszentelt és kedves legyen.* A szavak jellemzők: *λειτουργός, ιερουργέω, πρόσφορα.*

b) Amikor kifejezetten a Lélek hatalmi területéről, munkájáról van szó, akkor sem szakrális cselekedetekre való hatásra kell gondolnunk csupán, pl. szolgaságra, szabadságra stb.

Mindezeket azért említettem, mivel a Lélek istentisztelethez kapcsolódó munkáját – többek között – szélesebb körben fogom értelmezni.

2. Mondanivalómat valamiképpen le kell szűkítenem a *liturgia* területére, vagyis csupán a liturgikus alkalmakhoz kötött eseményekre és hatásokra fordítom figyelmemet. De a határt itt sem egyszerű meghúzni; mert ha – például – csupán az ApCsel 2., 4. és 5. fejezeteinek beszámolóira tekintünk, amelyek az első gyülekezetről nyújtanak képet, a mindennapi és liturgikus cselekményekben a leírásokban is összemosódik. 1Kor 11-ben szintén kérdéssé válik az úrvacsorával kapcsolatban: meddig vacsora ez az étkezés,

* Az előadás Budapesten hangzott el 2001-ben, a Doktorok Kollégiumán.

és mettől kezdve lehet már εὐχαριστία-nak tekinteni? (Vö. Lietzmann elméletével.)

3. A Lélek ajándékainak felsorolása, a Lélek megnyilvánulásai szintén széles spektrumot mutatnak. Ha abból indulunk ki, hogy – az ősegyházi, különösen pedig a páli szemlélet szerint – a Krisztus-test minden tagja (megkeresztelt volta és a megélt koinónia következtében) a Lélek hatalma alatt áll – nem mondom azt, hogy a lélek „birtokosa”, erről még lesz szó! – akkor a Lélek tevékenységébe minden belefér, ad absurdum még a harangozás is. Azaz: nemcsak a látványos ajándékok, entuziaszta megnyilvánulások, hanem – ahogy azt az általam olvasott könyvek sugallják: a szociális téren kibontakozó hatástól az intellektuális értelmezés területén át egészen a rendkívüli karizmákig – tulajdonképpen minden a Lélek megnyilvánulása. Ezek sem kapcsolódnak mindig, vagy nem korlátozódnak a liturgikus alkalmakra és cselekményekre.

4. Próbáljuk tehát meghatározni: *mi tartozik a liturgia eseményéhez és a liturgikus jellegű cselekményekhez?* Vagy egyszerűbben: *mi és milyen lehetett az ősgyülekezet és a páli gyülekezetek élete, és ezeknek istentisztelete?* Elég problémás erről beszélni, mert a páli levelekben (sincs) sehol liturgialeírás, agenda, csupán töredékes megjegyzések állnak rendelkezésünkre, mint ahogy az úrvacsoránál már említettem a megsejtett kettősséget. Megjegyzem: még a *Didaché* is nagy csalódást okoz, mert sokszor olyan, számunkra teljesen jelentéktelen dolgokról rendelkezik, hogy például milyennek kell lennie a keresztelésnél használt víznek.

Bornkamm¹ érdekes felsorolást ad arról, hogy miből állhatott az ősgyülekezet istentisztelete: amellet, hogy volt szakrális hely és idő, az istentiszteleten helyet kaptak a rítusok és papi cselekmények, az igehirdetés, áldás, a gyülekezet „Ámen” felelete, „Küriosz” segítségül hívás, akklamáció, homológia, himnusz, keresztelés, úrvacsora, továbbá más, zsidó gyakorlatból és hellenista misztériumokból átvett elemek. (Ezt azért idéztem Bornkamm-tól, hogy – úgymond – ne engem érjen a vád, hiszen mindenki sejt ennyit, sőt ennél többet is. De hogy hogyan gyakorolták mindezt, ezt Bornkamm sem írja le.

Roloff² a *Die Kirche im Neuen Testament* könyvének *Új istentisztelet* című fejezetében hosszasan elmélkedik az ősgyülekezet istentisztelete felett, de úgy tűnik, már tekintettel van a lehetséges páli gyakorlatra is. Ő így sorolja fel a fontosabb területeket:

a) Az ősgyülekezetnek része volt a *jeruzsálemi templomi istentiszteletben* is, hiszen a Lélek megjelenését az egész (új és megújuló) Izráelnek adott

¹ Bornkamm, G: *Paulus*. Urban Taschenbücher, Kohlhammer ²1987, 193 skk. (első kiadása 1969).

² Roloff, J.: *Die Kirche im Neuen Testament*. NTD Ergänzungsreihe 10. V+R. Göttingen 1993, 71 skk.

ígéretként tekintették. Eszerint részt vettek a napjában háromszor tartott imaalkalmakon vagy annak valamelyikén, és nem zárható ki az áldozatbemutatásban való részvételük sem. (Roloff itt így fogalmaz: ezt nem lehet túl gyorsan tagadni.)

- b) A *házi istentisztelet megléte* egyszerűen következik a zsinagógai gyakorlatból. (A Talmud szerint ekkoriban 480 zsinagóga volt Jeruzsálemben.) Ebből következően és következtethetően a házi istentiszteletek esetében a következőkre lehet gondolni: Tóra-tanítás, Haláka helyett az „apostolok tanítása”, etikai intések és buzdítások (pl. 1Kor 5–7), nagypéntek, húsvét, a keresztség értelmezése, a kenyér megtörése, imádságok (*berákáh, kiddus, maraná-thá* stb.), közösségi vacsora a havurot mintájára, dicséret és hálaadás.
- c) 1Kor 11 alapján (*azért betegek és halnak meg sokan*) a Lélek uralma alatt folyó élet és istentisztelet a gyülekezet *szociális struktúrájába* is beleszólt.

E „tiszteletkörök” után rátérek *szűkebb értelemben vett* témámra: hogyan élte át az egyház a Lélek jelenlétét a maga első évtizedeiben, és hogyan jelentkezett a Lélek hatalma, hatása a gyülekezet istentisztelete területén?

Kezdem Schmithals még általános definíciójával:

„A Lélek ajándéka kezdettől fogva a keresztyén keresztség-értelmezéshez tartozott, amint 1Kor 12,12 skk. mutatja. Az általános öskeresztyén felfogás szerint ez az ajándék nem az egyes megkeresztelteknek átadott Lélek által történik. Sokkal inkább arról van szó, hogy a megkeresztelt kap részt a Lélekből és ajándékaiból, amennyiben őt a keresztesítés abba a gyülekezetbe plántálta, amelyet a Lélek áldott meg.³ *Zálog* a Lélek (vö. 2Kor 5,5; Ef 1,14; Róm 8,23), az üdv eszkatologikus teljességére való tekintettel: a 'zálog' utalás az entuziaszta lélekértelmezéssel szemben és eszkatologikus tartózkodást juttat érvényre [...].”⁴

Ez az idézet is azt sugallja, hogy valóban nem lehetett szó a Lélek „birtoklás”-áról, hanem arról, hogy az egyén, aki a gyülekezet integrált tagja a Lélek hatalmából és hatásából a kap. Mindez eleve a gyülekezet életének és építésének keretein belül és ezeknek érdekében történik. A Lélek kiáradása tehát nem egyes emberek életében jelentkezik, hanem az egyház kebelében és a közösségen át. Az egyén csak az egyház közösségének részeként, tagjaként kerülhet szóba. (Ebben természetesen nincs semmi újdonság, csupán mindig ezt kellene szem előtt tartani és érvényesíteni.)

A következőkben a témát több egységben szeretném részletezni. A fő irány mindenképpen a *kérügmatikus* jellegű események sora. E mellett van *nem kérügmatikus terület* is, amely mégis *kapcsolatban áll az istentisztelettel*. Végül

³ Szó szerint: *die den Geist "hat"*.

⁴ Schmithals, W.: *Theologiegeschichte des Urchristentums*. Eine problemgeschichtliche Darstellung. Kohlhammer 1994, 195 skk.

két textusról szeretnék kiemelten szólni – az olvasott, illetve felhasznált művek alapján.

I.

A Lélek megnyilvánulása többek között így szemlélhető az istentiszteleti, liturgikus események *kérügmaticus* jellegű eseményeiben:

1. Az istentisztelet központjában nyilván az írások, a *Szentírás olvasása* állt. Ehhez pedig hozzátartozik az az alapvető hitvallás, hogy ezeknek születése és előállása a Szentlélek inspirációja révén történt. Erre utal 1Tim 4,12 skk. és 2Tim 3,16. Itt most aligha tisztem erről bővebben szólni, de kötelességszerűen meg kellett említenem. Azt persze tudjuk, hogy a *πάσα γραφή* bizonyosan nem a kanonikus Ószövetséget jelenti, hanem az egyházban használt, „hasznosnak bizonyult” iratokat. Azt azonban nem állíthatjuk, hogy a nyilván jórészt kanonikus olvasmány mellett nem olvastak más iratokat: apokrifokat, bölcsességirodalmat, leveleket.

2. Ennél markánsabb megnyilvánulása a Léleknek az *írások üzenetének felfogása, megértése, magyarázása*. Itt 4 témát szeretnék megemlíteni.

a) János evangéliuma szerint a Lélek munkájához tartozik, hogy *elvezet a teljes igazságra* (16,8 skk.). Ez azt jelenti, illetve jelentheti, hogy a *Krisztus-esemény értelmezése a hirdetés közben bővül*. Dodd⁵ érdekes összehasonlítást közöl arról, hogy mi volt, mi lehetett az ősgyülekezet *kérügmájának* tartalma, és mi az, ami még hozzájárult ehhez a páli igehirdetés által. Mint érdekességet közlöm ezt a felsorolást. Eszerint az ősgyülekezet *kérügmájának* a következő építőelemei lehettek:

- az idő teljessége eljött;
- ami Jézussal történt, az az Írások szerint következett be;
- Jézus megdicsőült a feltámadása által és után, és Isten jobbjára ült;
- a Lélek jelenléte annak jele, hogy Krisztus hatalma és dicsősége jelen van a gyülekezetben;
- a messiási kor rövidesen teljességre jut Krisztus visszajövetelével;
- a *kérügma* mindig a megtérésre való felhívással fejeződik be;

A következő sorozat pedig arról szól, hogy milyen „plusz-interpretációk” jelentek meg a páli igehirdetésben, a Lélek folyamatos munkájának gyümölcseiként:

- Jeruzsálemben Jézus Isten szolgája, míg Pálnál Isten Fia (az ApCselben egyszer szerepel Isten Fiaként – 9,20, azt is Pál mondja). Itt azonban ki kell egészítenem Dodd sorozatát, mert az ApCsel 8,37-ben még egyszer előfordul; igaz, a kéziratok egy részében nem található meg;

⁵ Dodd, C. H.: *De apostolische prediking en haar ontwikkelingsgang*. Nijkerk, é. n., 25 skk. (az 1935-ben, Londonban tartott előadásának holland kiadása).

ezt az etióp mondja a Fülöppel folytatott beszélgetésében, Fülöp pedig a hellenisták teológiáját, krisztológiáját képviseli.

- Az ApCsel-ben nem találjuk ezt a kifejezésmódot: Jézus meghalt a *mi bűneinkért*. Dodd szerint ez a fogalmazás István és Fülöp „iskolájában” alakult ki.
- A megdicsőült *Jézus közbenjárói tisztéről* nincsen szó Jeruzsálemben. Ott más kifejezésmód van használatban. Ott Jézus *nevében* történnek a dolgok.

Érdekes volt számomra Dodd okfejtése. Nem mintha mindenben egyet-
értenék velem, de mint gondolatot és mint teológiatörténeti dokumentu-
mot említésre méltónak találtam.

- b) A második gondolatot az 1Kor 2-höz fűzném Schneider⁶ tanulmányának felhasználásával. Ebben a fejezetben a következő párok összevetése, párhuzamba, illetve némelykor szembeállítás olvasható: a világ bölcsessége és Isten bölcsessége; az emberi lélek és Isten Lelke; az emberi bölcsesség tanítása és Isten Lelkének tanítása. Elég nehezen értelmezhető szöveg ez, ugyanis gondot jelent, hogy a *πνεῦμα* kifejezést mikor kell kisbetűs lélekként, illetve Szentlélekként értelmeznünk, és mi mivel van szembeállítva? Schneider szinte mindig szembeállításról beszél. Véleményem szerint azonban néha éppen analógia van a kifejezések között. Analógiát érzek abban, ahogyan az „emberi lélek” kutatja-ismeri az ember mélységeit, mert ugyanígy kutatja Isten Lelke Isten mélységeit. Analógia van ebben is: amint a pszichikai ember és a világ lelkét kapó ember fel tudja fogni a tapasztalati tényeket és a világ dolgait, ugyanúgy a pneumatikus ember az Istenre tartozó és Tőle jövő dolgokat képes megérteni. De itt nem is ez a fontos. A mondanivaló ránk tartozó része most az, hogy az Isten Lelkének hatalma jelen van a keresztyén emberek és közösség (tökéletesek!) gondolkozásában és életében. Hogy ez mennyiben tartozik az istentiszteletre? Jóllehet mindegyik esetben a *λαλέω* ige áll a szövegben és nem a *κηρύσσω*, a kontextusból kiérezhető, hogy itt nem pusztán beszélgetésről, hanem esetleg kifejezetten istentiszteleti prédikálásról van szó. Hogy ez egyáltalán hathasson a hallgatók között, ehhez Isten Lelkének jelenléte és segítsége szükséges.
- c) *A kériügmaticus terület kiemelten jelentkezik a prófétálásban és apostolságban, illetve a tanításban is.* A három kifejezés megkülönböztetése számomra nem egyértelmű, kísérleteket ugyan ismerek erre. Annyi azonban nyilván mindegyikben közös, hogy egyik sem az ember saját, illetve a világ bölcsességét hirdeti, hanem azt, amit az 1Kor 2-ben olvasható. Különösen érdekesnek érzem azt a megjegyzést, hogy az Ószövetségben és a kanonikus iratoknál Isten Lelke általában nem kapcsolja ki a szülő, igehirdető egyéniségét; ugyanakkor a hellenista gondolkozásban, különösen

⁶ Schneider, D.: *A megfeszített lelke. A Szentlélek teológiája Pálnál.* Nemzetközi Teológiai Könyv 41. Református Zsinati Iroda, Budapest 1999, 30–31.

Philónnál a próféta­ság azt jelenti, hogy a szó­ló szemé­lye tel­je­sen háttér­be szorul, és­pedig annyira, hogy az isteni Lélek köz­vet­len­ül szól, je­lent­kezik a „megszállottban”. Congar⁷ hos­szan sorolja az egyhá­zatyák né­zeteit, amelyek arról szólnak, hogy a korai egyház miként tapasztalta meg a Lélek munkáját. Szükség volt ezt meg­tenni, mert az intertestamentális korban és különösen Philón tel­je­sen más­ként fogalmazott, és ebben talá­lunk párhuzamot másoknál is. Philón így fogalmaz:

„A prófé­tának nincs semmi sajátja, hanem csak tolmács. Más ad neki mindent, amit ő elmond. Amíg a 'lelkese­dés' állapotában van, semmit nem tud magáról, az értelem eltávo­zott, a lélek elhagyta várát. Amikor Isten Lelke jött és lakozott benne, az játszott hangja orgánu­mán.”⁸

A *Quis rerum divinarum heres sit* (Ki az isteni javak örököse?) című mű­vében pedig⁹ ezt olvassuk:

„[...] eltávozik a lélek belőlünk az isteni lélek érke­zé­se­kor, és visz­szajön ismét annak eltávoztával, mert halandó a halhatatlannal nem lakhat együtt harmonikusan.”

Az Újszövetségben a Zsid 1,1 írja, hogy Isten a prófé­ta­kban szolt (ἐν τοῖς προφήταις), és nem a prófé­ta­k által. A magyarázók szerint a levél itt átveszi Philón inspirációtanát.¹⁰

Schneider¹¹ a Lélek munkájával kapcsolatban ugyan­csak ír a prófé­ta­ság „felértékeléséről”, ugyanakkor nem tekinti ezt eksztatikus állapotnak, akárcsak az Újszövetség szerzői.

- d) Kérügmatis területen a *nyelveken szólás* jelensége mutatja a legnyilván­valóbban a Lélek hatalmát. Magáról a jelenségről nem akarok és nem tudok bővebbet mondani, de azért hivatkoznom kell 1Kor 14,2-re: *Lélek által szól titkokat*. Ezt azért említem, mert újabban sokszor szinte ördögi jelen­ségnek állítják be, de nem exegetikai, hanem egyéb megfontolásból.) A nyelveken szólás előfordult az első gyülekezetekben. Pál apostol véle­ménye pedig közismert ennek hasznáról és használatáról. Egy „mazsolát” azért kiemelek a páli szövegből: *bemegy egy hitetlen vagy be nem avatott – mondja 14,24 skk. – annak mindenki a lelkére beszél, azt mindenki megvizs­gálja...* Érdekes gondolatai támadnak az embernek a gyülekezet össze­jövételéről: mennyiféle ember megfordulhatott ott, és egyáltalán mi is történt az összejöveteleken?

⁷ Congar, Y.: *Der Heilige Geist*. St. Benno, Leipzig 21988, 74 skk. (első kiadása 1982).

⁸ Philón: *Spec. Leg.* III. 8.

⁹ Philón: *Quis Rer.* 265.

¹⁰ Herczeg Pál: A Zsidókhoz írt levél Prológusának krisztológiája. In: *Theológiai Szemle* 2001/4, 195–201.

¹¹ Schneider, D.: *i. m.* 88 skk.

Exkuzusként hadd említsem meg: mi úgy tudjuk, valljuk, hogy az apostoli kor sok jelensége, a karizmatikusok nyüzsgése jórészt időhöz kötött volt, később pedig megszűnt. Congar¹² egy bevezető fejezetében több rendben is hivatkozik az egyházatyákra, akik arról tanúskodnak, hogy a sokféle karizmatikus jelenség még az ő korukban is létezett. Hadd említsek meg néhányat az egyházatyák feljegyzéseiből.

Római Kelemen (a korinthusiakhoz) 42,3:

„az apostolok a Szentlélek teljességével mentek ki, és hirdették Isten országa elközelítésének örömhírét.”

Miután erről már Pál apostol is rendelkezett, Kelemen így rendelkezik a 2,2-ben és 46,6-ban: a Lélek gazdag áradásában is tartsák a szabályt: mindenkinek tekintettel kell lennie a felebarátjára (azaz alá kell rendelnie magát) a neki adott karizma használatában (Kor 38,1).

Justinus is megemlíti, hogy a prófécia és a karizmák továbbra is fennmaradtak.¹³ Ignatius azt mondja magáról, hogy igehirdetését a Lélek hatása alatt végzi.¹⁴ Polycarpust úgy említik, mint aki apostoli és prófétai tanító.¹⁵ Sardesi Melitőről ezt olvassuk Euszebiosznál: „egészen a Szentlélekben él”.¹⁶ Irenaeus szerint:

„az apostolokat joggal nevezik lelkinék, mert Isten Lelke lakik bennük”.

Mindezeket joggal tekinthetjük a Lélek olyan hatásainak, amelyek a karizmatikus tevékenységekben jelentkeztek. Ezek csupán az utalások, s a történelmi valóság nyilván sokkal bővebb és sokszínűbb is lehetett.

II.

A Szentlélek hatalma, illetve hatása *nem kérügmaticus* tevékenységben és jelenségekben is jelentkezik. Ezekből is érdemes néhányat megemlíteni.

1. Tételként sokszor mondjuk: a kérügma az ősegyházban nem csupán verbális ismeretközlést jelentett. Néhány textus ennek alátámasztására: 1Kor 2,4: *beszédem és igehirdetésem sem az emberi bölcsesség megnyerő szavaival hangzott hozzátok, hanem a Lélek bizonyító erejével*. Ha ez még részben magyarázható, és pedig úgy, mint a Lélek interpretációs segítsége, jöjjenek a további textusok: Gal 3,5: *Aki a Lelket ajándékozza és isteni erővel munkálkodik közöttetek*. Végül 1Thessz 1,5: *Mert a mi evangéliumunk nemcsak szavakban*

¹² Congar, Y.: i. m. 74, skk.

¹³ Dial. c. Tryphon 82.

¹⁴ Phil VII.

¹⁵ Mart. Polycarpi XVI,2.

¹⁶ Hist. Eccl. V. 24.2.5.

jutott el hozzátok, hanem erővel, Szentlélekkel és teljes bizonyossággal is. Márk evangéliuma végének ígérete teljeseedik be ezekben.

Ami tehát a lényeg: az evangélium továbbadása valóban nemcsak verbális tevékenység, és annak hatása, jelentkezése sem korlátozható spirituális vagy intellektuális területre. Ahol a Lélek jelen van, ott *jelek és csodák, erők és események* bizonyítják hatalmát. Itt van értelme annak, amit már előbb említettem: az istentisztelet nem korlátozható a liturgiára, és a Krisztussal és a Lélekkel való koinónia az életnek nem csak kifejezetten szakrális területeit befolyásolja.

Továbbra is kérdéses viszont, hogy ezek az erők és események mennyiben kötődnek vagy válnak el a tulajdonképpeni istentiszteleti alkalmaktól és azoknak gyakorlatától; de hogy *nem függetlenek tőle*, abban bizonyosak vagyunk.

A karizmákról közismert Käsemann besorolása, amely szerint van kéri-rogmatikus, kibernetikus és diakóniai karizma. De sokféleképpen lehet definiálni és jellemezni őket. Most csupán Roloff néhány gondolatát idézem fel.

„A Lélek munkája az egyház a maga egészében (Gal 3,3). Ha a keresztyént megkeresztelték, betagoódik az egyházba, abba a történelmi képződménybe, amelyben a Lélek fejti ki hatását. A karizmák tekintetében 'szétosztás' történik [...] s egy karizmatikus sem képviseli a Lélek teljességét.”¹⁷

A „történelmi képződmény” pedig nem csak liturgiából áll.

2. Már említettem, hogy a gyülekezet *szociális struktúrájába* is beleszól a Lélek vezetése. Csak jelzésszerűen említtem Barnabás, majd Anániás és Zafira tettét, az 1Kor 7 rendelkezéseit a házasság és a rabszolgaság ügyében, a Filemonhoz írt levél utasításait, továbbá az 1Kor 11 tanítását arról, hogy egy közösségi alkalmon miként kellene megvalósítani a teljes koinóniát, és azt, hogy az eucharisztia valóban megtörténjék.

3. Szintén említettem már, hogy az ősegyház és Pál szemlélete szerint az *egész élet igazából istentisztelet*, mert azzá teszi a Lélek vezetése. Itt persze átfedés van az előzőleg említettekkel. Dodd¹⁸ például azt írja, hogy az ApCsel 3–4–5 hangsúlyosan szól arról, hogy az egész élet mennyire alá van rendelve a Lélek hatalmának. Dodd szerint ezt képviseli majd Pál is a Róm 15,19-ben, az 1Kor 12,28 skk.-ben is, még akkor is, ha ez már nyilvánvalóan más minőségű életet is jelent. Dodd ezzel a 2Kor 13,13-ra és a Fil 2,1-re utal.

Ennek a „más minőségű élet” gondolatnak, tézisnek szép következménye az a tanítás, hogy *a keresztyén ember teste-élete templom* (1Kor 3 és 6). Ezzel pedig automatikusan – ha nem is a liturgia maga, de – az istentisztelet

¹⁷ Roloff, J.: *i. m.* 137.

¹⁸ Dodd, C. H.: *i. m.* 66.

kerül gondolataink központjába. Hiszen a templom funkciója is sokrétű. De erről most nem szólok bővebben.

4. Kötelességszerűen említem a *tisztségek* létét és feladatát is: ezek mögött is a Lélek hatalma áll. Bővebben itt erről sem kívánok szólni, de azt megemlítem: a karizma és tisztség szembeállítása nem jellemző az 1. század gondolatvilágára.

5. Ugyancsak kötelességszerűen említem a *sákramentumok* eseményét is, hiszen ezek az istentisztelet kiemelt alkalmai. Ugyanakkor nem sokat tudunk szólni róluk ebben az összefüggésben. Míg a keresztesítés és a Lélek adományozása közötti összefüggésről sokat olvashatunk az Újszövetségben, különösen az ApCsel-ben, addig ennél jóval kevesebbet – gyakorlatilag semmit – az úrvacsorával kapcsolatban.

III.

Még néhány textusról szeretnék valamivel bővebben szólni – miután a bennük felmerült kérdésekkel az általam olvasott irodalomban is találkoztam.

1. Az egyikre Schneider¹⁹ hívta fel figyelmemet, és ehhez hozzáfűzném a magam észrevételeit is. Schneider összekapcsolja a Róm 8,15 kijelentését, amely szerint a Lélek adja szánkba az *Abbá* megszólítást, és a Róm 10,10 szövegét, mint Lélek sugallta hitvallást. Ezt követi Gal 4,4–7-ben az *Abbá* megszólítás használata, amely jelentős tartalmat hordoz mind az *istenismeret*, mind pedig az *önismeret* tekintetében. Mindkét kifejezést rendkívül fontosnak érzem, de hatástörténetét most nem kívánom bővebben kifejteni.

Ugyanakkor két, kissé szkeptikus megjegyzés kívánkozik ehhez. Ha komolyan veszem, hogy a kifejezés igazából a gyermeki nyelvhez tartozott, bár ez korántsem egyértelmű, akkor mennyiben tekinthetem ezt liturgikus megszólításnak? De ha így lenne mégis, s ez lenne a másik megjegyzésem, vajon nem egyszerűen jézusi logionként alkalmazták, anélkül, hogy az említett exegetikai-dogmatikai tartalmat is beleértették volna? Maradjunk annyiban: az *Abbá* tradicionálisan és ugyanakkor hitvallásosan hangozhatott el a liturgiában és az egyéni kegyesség gyakorlásában.

2. Folytatásképpen a Róm 8,26–27 kijelentését szeretném tárgyalni, illetve Käsemann nézetét ismertetni²⁰, még ha nem is értek egyet vele. Käsemann kiindulópontja Gunkel nézete volt, aki szerint az ősegyház számára a Lélek az eksztázis és csoda hatalmát jelenti. A Lélek ezekben jelentkezik. Pál pedig ezt viszi tovább és alkalmazza etikai síkon. Käsemann nem egészen így látja ezt, sőt azt állítja, hogy az eksztatikus jelenségek inkább rombolták

¹⁹ Schneider, D.: *i. m.* 26.

²⁰ Käsemann, E.: *Paulinische Perspektiven*. Mohr, Tübingen 1972, 211.

az ősegyházi közösséget, mint építették azt. Pálnak inkább az volt a gondja, hogy miként lehet az eksztatikus és entuziaszta jelenségeket *beépíteni* a gyülekezet életébe. Käsemann összeveti a „kimondhatatlan fohászzkodás”-t a 2Kor 12,4-gyel, amely szerint Pál elragadtatásakor „hallott kimondhatatlan beszédeket”. A görög szövegben azonban – mondom én – előbb στεναγμοὶ ἀλαλήτοι van, amott pedig ἄρρητα ῥήματα. Käsemann mindenesetre így folytatja: nem *kimondatlan*, hanem *ki nem mondható* a szó jelentése, és így nem minden további nélkül továbbadható szavakról van szó, hanem olyanokról, amelyek mennyei misztériumot tárnak fel. Róm 8,26–27 Käsemann szerint végül is eksztatikus jellegű imádságot jelent. Ilyen jelenségről a rabbinátus nem tud, viszont ismerték Philón és a hellenisták. Ez az imádság tehát a glosszolália módjában, entuziaszták kiáltása formájában képzelhető el. Mindezt pedig mintha azzal tenné magyarázhatóvá, hogy miután maga a világ sóhajtozik, benne a Lélek zsengejével rendelkezők is sóhajtoznak. A hívők gyengesége azonban abban jelentkezik, hogy nem azt tartják problematikusnak, hogy *mit*, hanem hogy *miként* kell imádkozni. Amit az emberi gyengeség nem tud megfogalmazni, azt segíti elmondani a Lélek.

Schlier másként vélekedik:

„A Lélek fohászzkodása nem beszéd, de nem is az, amit sokan vélnék, hogy ti. az glosszolális. Szótlan (ἀλάλητος), inenarrabilis – kimondhatatlan, mert arra, ami után sóhajtozik, nincs szó [...]. De mond valamit, mondja a ténylegeset velünk, és hallható Isten számára. Isten imádsága Istenhez, értünk, a mi szívünkben. Fohászzkodás, ami nem része a mi gyengeségünknek, és mégis részt vesz abban.”²¹

Bauer szótára a következőt közli: *unausgesprochene, wortlos*. A Vulgata *inenarrabilis (unaussprechlich – kimondhatatlan módon)* szóval fordítja. Érdekes és részben illik ehhez a Stuttgarti Biblia magyarázata:

„A Lélek Isten saját nyelvén beszél Istennel, és így Isten megérti a mi artikulálatlan, keserűséggel terhelt és földi korlátok közé szorított fohászzkodásunkat. Egyes magyarázók feltételezik, hogy Pál itt a nyelven szólásra céloz, amelyet a rajongó felfogással szemben ő nem a mennyei örvendezés előjelének, hanem a még meg nem váltott keresztyének számára nyújtott nyelvi segédeszköznek tekint.”

Végül meg kell állapítanom, hogy adós maradtam a készen kapott cím kifejtésével. Miután a páli levelekben nem találunk anyagot a gyülekezetek istentiszteletéről, mint liturgikus alkalomról, ezért fordultam ahhoz a megoldáshoz, hogy a páli bő, átfogó istentisztelet-fogalom lesz vizsgálódásom területe, amelyen a Lélek ajándékainak sokféle megjelenésével találkozhatunk.

²¹ Schlier, H.: *Der Römerbrief*. Herder, Freiburg – Basel – Wien 1979, 269.